

A kárpátaljai magyarság a háború árnyékában

„Istenhez sikolt a lelked, ... most béke kellene, jóság, jóság és szeretet.”

Szabó Lőrinc

Személyes reflexiók

Ki gondolta volna, hogy a kétéves COVID-19 „karatén-szabdalta” időszakot a 2022. február 24-én a kitört orosz–ukrán háború váltja fel, és az orosz „gőzhen-ger” megindul Kijev felé... Szomorú vagyok, mert ezáltal befejezetlen maradt a Beregszászban és Munkácson aznap elindított rendezvénysorozatunk.

Már a háború első napján életbe lépett a hadiállapot, amely felkavarta életünket. Mindenki vívódik: menni vagy maradni?! Ez a kérdés percről percre marcangolja a kárpátaljai honfitársaimat is. Aggódásban élünk. Vajon meddig lesz Kárpátalja a béke szigete?

Nejem rokonai az orosz invázió sújtotta térségből szerencsésen kimenekültek. A déli Herszonból személygépkocsijukkal a majdnem körülrzárt Kijevet megközelítve, Moldovát érintve két nap alatt érték el a Tatár-hágót a Kárpátokban. Ott is hatalmas sor torlódott fel, már hat órája vesztegelnek és még mindig nem érték el Kőrösmezőt. Így a kocsijukban éjszakáztak – mind az öten. Családom ungvári hozzátartozói izgulnak, készülnek a rászoruló családtagok fogadására, hiszen szolidárisak a bajba jutottakkal. A rokonság egyik ismerőse szerződéses katona volt, ő már hősi halált halt az oroszokkal vívott harcban.

Újra nehéz helyzetbe kerültünk. Hiszen még ki sem hevertük Kárpátalja XX. századi tragédiáit – a vérzivataros, egymás után bekövetkezett államfordulatokat. Nagyapáink, apáink nemzedékének tagjai legalább négyszer cseréltek állampolgárságot úgy, hogy lakóhelyüket el sem hagyták. Háromgyermekes apaként Ukrajnában élek és 70 évesen a harmadik állampolgárságnál tartok.

Az orosz–ukrán háború 150 napját¹ is átélve, vegyes érzelmekkel Ungváron fogalmazom meg mostani írásomat. A nyugalمامat a Belső-Ukrajnából folyamatosan érkező menekültek zavarják meg, akik állandó „pánik-járványt” hoznak és terjesztenek köreinkben.

Úgy gondolom, amíg (itt) nem lőnek, addig nincs értelme menni sem... Mindenki a maga módján küzd az életben maradásért, testvéreiért, családtagokért. A templomainkban az itt maradók naponta imádkoznak, mert sárba taposták az Isten Tízparancsolatát! Tehetetlenül, egyre fáradtabban várakozunk, ki-ki a maga módján várja az igazságtevő isteni csodát.

Családommal talán még nem kell most itthagynom Ungvárt, mely közel 50 éve lakhelyem is. Az idősebb fiam, *Zsolt* (1977) végleg Budapestre költözött. Még látogatóba sem jöhet haza, mivel a hadiállapot idején a kettős állampolgárokat nem engedik ki az országból. Az sem számít, hogy az illetőnek tíz-egynéhány éve az anyaországban vagy másutt állandó lakcíme, munkahelye, családja van. A legtöbben nem foglalkoztak az ukrán állampolgárság „leadásával”, így megmaradt az is. Másik két fiam, *Nándor* (1985) és *Márk* (2013) velünk él Ungváron. Csak találgatni lehet, hogy milyen jövőkép vár rájuk.

Szűkebb pátriánk...

Szűkebb pátriánk Kárpátalja, édes hazánk, szülőföldünk az a hely, ahol anyatejjel szívtuk magunkba őseink nyelvét, kultúráját. Megjegyzem, a vidék huszadik századi történelmével, egyes korszakaival, politikai életével, kultúrájával, demográfiajával számos munkámban foglalkoztam.

A mai Kárpátalja a 895-900 közt lezajlott honfoglalás, illetve a Magyar Nagyfejedelemség, majd a Magyar Királyság létrejöttével a történelmi Magyarország szerves része volt. A későbbiekben négy „megcsonkított” történelmi vármegyéből (Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros) gyúrták össze közigazgatási fogalomként Kárpátaljává, melynek önálló politikai története lényegében az első világháborút követően, 1918 végén kezdődött. Megjegyzem, mi, magyarok a mai Kárpátalját már 1127 éve lakjuk be, a kijevi hatóságok szerint mégsem lehetünk ezen a földön őshonosok (őslakosok). Egyedül a XX. században 17 különféle impériumváltást, belső berendezkedést, fordulópontot, katonai megszállást ért meg Kárpátalja ruszin, magyar és más nemzetiségű lakossága.

¹ Részlet egy nagyobb terjedelmű szociográfiai esszéből. Az írásban az események, gondolatok nem kronológiai, hanem a szerzői logika alapján kialakított sorrendben követik egymást.

A mai Kárpátalja hovatartozásának időrendje (1918–1991)

S/ sz	Esemény	Dátum
1	Magyar Népköztársaság	1918. nov. 16. – 1919. márc. 20.
2	Magyar Népköztársaság / Ruszka Krajna	1918. dec. 25. – 1919. márc. 20.
3	Magyar Tanácsköztársaság /Ruszin Népbiztosság	1919. márc. 21.– 1919. ápr. 29.
4	Román katonai megszállás	1919. ápr. 10. – 1920. aug. 30.
5	Csehszlovák katonai megszállás	1920
6	Csehszlovák Köztársaság / Podkarpatská Rus	1920. jún. 4. – 1938. okt. 10.
7	Csehszlovák Köztársaság – Podkarpatská Rus	1920. jún. 4. – 1938. okt. 10.
8	Cseh-Szlovákia – Podkarpatská Rus	1938. okt. 11. – 1938. okt. 26.
9	Cseh-Szlovák Köztársaság – Kárpát-Ukrajna	1938. okt. 26. – 1939. márc. 14.
10	Magyar Királyság	1938. nov. 10. – 1944. márc. 20.
11	Kárpát-Ukrajna	1939. márc. 15–16.
12	Német Birodalom által katonailag megszállt terület	1944. márc. 21. – 1944. okt. 23.
13	Kárpátalja szovjet katonai elfoglalása	1944. szept. 27. – 1944. nov. 26.
14	Kísérlet a csehszlovák polgári közigazgatás visszaállítására	1944. okt. 24. – 1945. jan. 12–15.
15	Zakarpatszka / Kárpátontúli Ukrajna	1944. nov. 27. – 1946. jan. 24.
16	Szovjetunió – Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság	1946. jan. 25. – 1991. aug. 22.
17	Ukrajna	1991. aug. 23-tól napjainkig.

Forrás: saját szerkesztésben megjelent könyveim alapján

A felmenőink nemzedéke sajnos mindkét világháborúból vesztesként került ki. Apáink nemzedéke a népiirtást okozó kommunista diktatúrát is túlélte. A szovjet-országi világ keserű valóságát a saját bőrömmön jómagam is megtapasztaltam. Már több mint három évtizede az ukrán világban és az alkotmányban biztosított jogaink szerint élünk. A Majdan által kiváltott államfordulat után, 2014-től – költői hasonlattal élve – „gúzsba kötve” úgy kell táncolnunk, ahogyan Kijevből az „amerikás” trendet követő új uraink jónak látják. Tiltakozásunk ellenére a helyi magyarságot is úgynevezett „harmadik kategóriás” polgárok közé sorolták be. Lényege, hogy a közéletben használt magyar nyelvet a családi és egyházi közegekbe kívánják száműzni. Erről az oktatásról szóló 2017. évi törvény 7. cikkelye rendelkezik, mely nyelvi hovatartozástól függően négy csoportba sorolta Ukrajna polgárait:

1. ukrán nyelvűek, akiknek nyelvén az oktatás bármilyen szintje és formája elérhető;
2. az őshonos népek nyelvei (a jogalkotó csak a krími tatárokat, a karamimokat és a krimcsakokat sorolta ebbe a kategóriába), akiknek nyelvén biztosított az általános és középszintű oktatás;
3. azon nemzeti kisebbségek, melyek anyanyelve egyben hivatalos nyelve valamelyik EU-tagországnak (számukra biztosított az anyanyelvi oktatás az óvoda és az elemi iskola [1–4. osztály] szintjein, az általános és a középiskolákban az államnyelvre való fokozatos áttéréssel az anyanyelv mellett a tantárgyak csak bizonyos aránya oktatható a kisebbségi nyelveken);
4. az egyéb nyelveket beszélő kisebbségek (oroszok, fehéroroszok, ruszinok stb.), melyek nyelvein nem folyhat oktatás állami és önkormányzati fenntartású intézményekben.

Tarasz Kreminy nyelvi ombudsman (Ukrajna fő nyelvőre) az idei szeptemberi tanévkezdés előtt figyelmeztető rendeletében arra utasítja az állami tanintézmények pedagógusait, hogy az oktatási és a nyelvtörvény előírásainak megfelelően a gyerekeket/diákokat ukrán nyelven kell tanítani, annak megsértőit 3 400-tól 11 900 hrivnyáig terjedő pénzbírsággal fogják sújtani. Eddigi tapasztalatai (illetve a hivatalhoz megküldött információk) szerint az elmúlt tanévben a nyelvtörvényt az óvodai nevelők, iskolai pedagógusok, egyetemi/főiskolai tanárok az oroszajkúak lakta Kijevben, Odessza megyében és Harkiv megyében sértették meg a leggyakrabban. Mindez az államnyelv kizárólagos használata érdekében az orosz/ukrán kétnyelvűség letörésére irányul. Sikerként könyvelik el, hogy a háború óta az ukránok csaknem 90%-a „önukránosítást” hajtott végre – válaszul az orosz agresszióra.

A rendelet engedményeket tesz a második és a harmadik kategóriába tartozó, egy tömbben élő ukrán nemzeti kisebbségek, őshonos lakosok számára. Mások

mellett a magyarok képviselőinek lakhelyükön az államnyelv mellett joguk van nemzetük nyelvének a tanulására. Kérdés, hogy meddig.

A törvény hatálya alól mentesülnek a harmadik kategóriába tartozó kisebbségek magánintézményei, melyek az államnyelv megfelelő oktatásának biztosítása mellett maguk választhatják meg az oktatás nyelvét. Ezzel kapcsolatosan az a bosszantó, hogy az ukrán állam az oktatás terhének nagy részét a nemzeti kisebbségek magánintézményeire, alapítványaira, és a történelmi egyházak tanintézményeire akarja áttolni. Összegezve az elmondottakat, az a diák, aki magyar tannyelvű magánintézményben kezdi tanulmányait, az magyar nyelven szerezhet érettségit.

Ugyanakkor nyugtalanító jelenség, hogy a háború alatt is fokozódik a nemzeti kisebbségek jogszűkítésének gyakorlata.

Fogy a magyar

A helyi tapasztalatok, a hagyományos népemlékezet és a történelmi egyházak egybehangzó véleménye szerint – az 1991-es függetlenedés után is – a 12 753 négyzetkilométeren elterülő Kárpátalja 1 254 000 lakosából minden negyedik-ötödik ember magyarul is beszél.

A kárpátaljai Ung-, Bereg- és Ugocsa-vidék mostani nyelvhatárán belül, illetve a nyelvszigeteken a magyarok több mint 130 községben és városban élnek. 107-re tehető azon települések száma, ahol a létszámuk eléri a 10%-ot. Még közel 80 településen többségben vannak. Azonban a háború miatt megállíthatatlanul csökkenhet a magyar többségű helységek száma.

A magyarság száma 1910–2001 között

Év	Összlakosság	Magyarok száma	Százalékarány
1910	597 062	262 555	43,97
1921	606 568	102 144	16,84
1930	725 357	109 472	15,09
1941	852 546	245 286	28,77
1946	755 900	134 558	17,80
1959	920 173	126 247 / 149 000*	13,72 (16,19)
1970	1 056 799	151 949 / 166 000*	14,38 (15,71)
1979	1 155 759	158446 / 171 000*	13,71 (14,80)

1989	1 245 618	155711 / 163 000*	12,50 (13,09)
2001	1 254 614	151500 / 156 600*	12,08 (12,48)
Ukrajna lakosságának száma (2001)	48 457 000	*Magyarok száma Ukrajnában: 156 600	0,32 %

Forrás: saját szerkesztés a 1910–2001. évi népszámlálási adatok alapján

A táblázatban megadott magyarság számából sok minden kiolvasható. Többek között az is, hogy már 1941–1946 között 110 728 fős csökkenés, 1946–1959 között 8 311 fős csökkenés tapasztalható. 18 év alatt 110 728 fővel lett kevesebb a kárpátaljai magyarság. Ennyibe „fájt” a második világháború és a „kollektív bűnösség elvét” alkalmazó különféle megtorlás: a több hullámban végbement kivándorlás, az 1944–1953 közötti sztálini etnikai tisztogatás, a kommunista diktatúra asszimilációs politikája, a szülőföld politikai, gazdasági, vallási okokból történő elhagyása.

A múlt század 90-es éveitől kezdve 2001-ig közel 5 ezer kárpátaljai magyar települt át végleg az anyaországba. 2001-től, illetve 2014-től – különösen az utóbbi 8 évben – az áttelepültek számát 25–30 ezerre becsülik. A háborús helyzet megviselte, illetve megritkította a korábban 12 ezer főt kitevő magyar diaszpórát a Kárpátokon túli területek (Belső-Ukrajna) nagyobb városaiban is.

Furcsán hangzik, de az elmúlt időszakban Kárpátalján felértékelődött a magyar nyelv ismerete, az elindított tanfolyamokon sokan tanulnak magyarul. Például az ungvári, munkácsi magyar tannyelvű iskolákban a „magyarbarát / magyar érzelmű” ukrán, orosz, ruszin, zsidó családok közül egyre többen magyar iskolába küldik gyermeküket. Ha azonban az „érem” másik oldalát is megvizsgáljuk, akkor egy újabb negatív jelenség figyelhető meg. Történetesen az Ung-vidéki magyarság került veszélybe, felfutóban van az ukrán beköltözők száma, a nyelvhatár egyre délebbre tolódik el. Kialakult egy kétlaki réteg is, mely főleg az idősebb (nyugdíjas) korosztályra vonatkozik, akik az anyaország és Kárpátalja között ingáznak, mert itt el nem adott családi házzal, lakással, az anyaországban pedig megvásárolt ingatlannal, saját lakhellyel vagy bérleménnyel rendelkeznek. Félő és sokak által is prognosztizálható, hogy a kárpátaljai magyarság száma 100 ezer alá fog csökkenni.

A nemzetiségek jelenléte

Az orosz–ukrán háború külső és belső nyomásra a 603 ezer négyzetkilométeres Ukrajna etnikai hátterét és etnikai viszonyait is megváltoztatja. Egyértelmű, hogy ebben a háborúban a legnagyobb veszteség a többségi nemzetet, vagyis az *ukránokat* érte, hiszen a korábbi 48 millióból mintegy 10 millió az oroszok által elfoglalt területen maradt. Eddig több mint 10 millióan elhagyták az országot, kétharmaduk egyelőre nem gondol a hazatérésre. Már 5 millióan Lengyelországban kértek menedéket. A nyári hónapokban is 8–10 ezren érkeznek Magyarországra, sokan ott is maradnak, azonban nagyrészüket – a jobb megélhetés reményében – nyugati országokba utazik tovább.

Ezer sebből vérzik a gazdaság, az elmúlt hónapokban szinte minden termék/ szolgáltatás esetében kolosszális áremelkedés következett be, egyre több vállalat megszűnőben van. A mezőgazdaság is további nehézségekkel küzd, hiszen itt is sokan „leteszik a lantot”. Ebből kifolyólag a munkanélküliek száma elérte a 427 ezret, ami 59%-kal magasabb az előző év azonos időszakához képest. Milliók élnek mélyszegénységben. A legfrissebb gazdasági előrejelzés is sokkoló, mert a létminimum alatti összegből élő lakosság aránya a hónapok folyamán elérheti a 70%-ot. A munkaképes személyek létminimuma jelenleg 2600 hrivnya, ami közel 40 ezer forintnak felel meg. A szakértők az elvándorlás következő hullámát prognosztizálják: a fűtési szezon előtt fognak megindulni az emberek Ukrajna keleti részéből nyugatra, illetve majd más országok felé. A becslések szerint az ország lakossága 20–25 millióra zsugorodhat.

A valóságban az ukrán mellett a második legnagyobb számban beszélt nyelv az orosz. Az ukrán kormány többek között a közéletből való teljes kiszorításának programját tűzte zászlajára. A koncepció szerint az állam szuverenitása és a nemzet egysége érdekében egynyelvű, homogén társadalom kialakítása a fő cél. Az orosz nyelven beszélők aránya eléri a 17%-ot. Ők Ukrajna déli és délkeleti részén jelentős etnikai tömbben, egyes településeken többségben, másutt diaszpórában élnek. A közel 10 millióból mintegy 5 millióan az oroszot tekintik anyanyelvüknek. Ugyanakkor a szülőföldjükön hivatalosan nem gyakorolhatják anyanyelvi jogaikat.

Elképesztően nagy a háború hatása: „az ukránok nem kérnek az oroszokból”, az ukrán–orosz viszony kibékíthetetlené fajult. Ez derült ki a Kijevi Nemzetközi Szociológiai Központ friss felméréséből: az ukránok 79%-a azt szeretné, ha Ukrajna és Oroszország között szigorúan lezárt határok lennének, ami a hatóság döntése folytán júliustól be is következett. Ezentúl az orosz állampolgárok csak vízummal léphetnek Ukrajnába. A hatóság tovább szigorít: büntetné az orosz állampolgársággal, személyazonossági igazolvánnyal rendelkezőket, a baráti orszá-

goktól pedig azt követeli, hogy az orosz állampolgárok, illetve a turisták beutazását is tagadják meg.

Szűkebb pátriánkban, Kárpátalján magam is „az élni és élni hagyni” elvét látom hosszú távon működőképesnek. Minden óhajunk, hogy kiteljesedjen szabadságunk, megszorítások nélkül építhessük a magunk világát, amelyben életvitelszerűen művelhetnénk anyanyelvi kultúránkat. Ám a többségi nemzet górcsőletésű szöszlői átgázolnak álmainkon, csökkentik mozgásterünket, tovább szűkítik az elmúlt 30 év alatt kiharcolt nemzetiségi jogainkat.

Ukrajnában a „negyedik kategóriába” tartozó ruszinokat nem ismerik el önálló nemzetiségként. Beszéli nyelvüket is az ukrán nyelv egyik dialektusaként „azonosítják be”, így az ukránok közé vannak besorolva. Az önálló nemzetiség elismerését, az autonómia megadását követelő „ruszin politikai mozgalom” képviselőit meghurcolták, érdekvédelmi szervezeteit felszámolták. A radikálisabb szószólókat (újabbban a Putyin-ügynököket) hazaárulóknak minősítik és „ukrán-ellenesség” vádjával zaklatják, letartóztatják. Az ukrán hatalom csak a politikamentes ruszin hagyományörző egyesületek tevékenységét tűri meg, így többek között a vasárnapi iskolák, tánc- és népzenei csoportok működését engedélyezi.

Ungvár, 2022. 08. 18.

Németh István: Őszi ég